

K otázke metodológie spoločenských vied

ÚLOHY METODOLÓGIE SPOLOČENSKÝCH VIED V SPOLOČENSKEJ PRESTAVBE

VÁCLAV ČERNÍK, Katedra logiky a metodológie vied, FF UK, Bratislava

ČERNÍK, V.: Tasks of the Methodology of Social Sciences in the Social Reconstruction.
Filozofia 42, 1987, No. 3, p. 295.

In the paper the social reconstruction is characterized to which the strategy of acceleration of the social-economic development of socialist countries as well as the reconstruction of social sciences (the turn of social sciences towards practice, the turn of practice towards social sciences, substantial changes of the relationship of natural, social and technical sciences) is oriented. A program of the construction of the Marxist-Leninist methodology of social sciences is outlined here. The key-factors of this program are: the working up of the theory of the law in social sciences (the factual, idealized and immanent law) and of the theory of social cognition (the empirical, theoretical and practical-spiritual activity), the organic interconnection of the philosophical, general scientific level of methodology, the elaboration of methods of the interdisciplinary research of complex problems and formation of the methodology of a complex research of the socialist society. The paper shows what has been materialized under the conditions of the Slovak Socialist Republic.

Karol Marx vo svojej knihe *Bieda filozofie* napísal: „Jedine v takom usporiadaní, kde už nebudú triedy a triedny antagonizmus, prestanú byť *spoločenské evolúcie politickými revolúciami*. Dovtedy bude v predvečer každého všeobecného pretvorenia spoločnosti vždy posledným slovom spoločenskej vedy: „Boj alebo smrť; krvavá vojna alebo ničota. Takto neúprosne stojí otázka“ (v poslednej vete Marx cituje George Sandovú) [1, s. 300].

Spoločenská prestavba, na ktorú sa orientuje stratégia urýchlenia sociálno-ekonomického rozvoja socializmu, prebieha v podmienkach, keď už bol triedny antagonizmus vnútri socialistických krajín zásadne prekonaný. Všeobecné pretváranie spoločnosti v danom prípade už nemá charakter politickej revolúcie, prechodu od komunistickej formácie k nejakej inej spoločenskej formácii. Rozvíja sa vnútri socializmu a na jeho vlastnom základe. To však neznamená, že prax socialistickej výstavby prestala byť revolučne praktickou činnosťou. Práve naopak. Spoločenská prestavba má charakter „zásadného obratu“; ide o „skutočne revolučné a všestranné premeny spoločnosti“ [4, s. 3]. Základom prestavby je prebudovanie hospodárskeho mechanizmu a prestavba hospodárskeho mechanizmu „je najrevolučnejšou zmenou v riadení so-

ciálno-ekonomických procesov od februára 1948“, ako povedal s. G. Husák (pozri 8, s. 3). Klúčom k spoločenskej prestavbe je pretváranie pracujúceho človeka a pretvorenie človeka v duchu socializmu a komunizmu je podľa V. I. Lenina začiatok „ťažšieho, podstatnejšieho, prenikavejšieho a rozhodujúcejšieho prevratu než zvrhnutie buržoázie“ (2, s. 265). Prerobiť človeka je ešte ťažšie než prerobiť systém riadenia štátu (I. Erenburg).

Spoločenskú prestavbu tohto druhu zrejme nemožno chápať len ako bežnú reformnú činnosť, ktorá spočíva v zjednocovaní subjektívneho faktora s menením druhotných okolností a orientuje sa len na ovládanie tých či oných foriem prejavu nemennej podstaty. Takou reformnou činnosťou by nebolo možné previesť socializmus na vyššiu vývinovú kvalitu. Na to je nevyhnutná hlboká reforma, revolučne praktická činnosť, zjednocovanie subjektívneho činiteľa s menením základných podmienok spoločenského organizmu, praktické ovládanie jeho intenzívnej rozšírenej reprodukcie, ovládanie jeho imanentných zákonov.

Spoločenská prestavba má charakter revolučne praktickej činnosti. Orientuje sa na revolučné zmeny vo všetkých oblastiach života socialistickej spoločnosti, na prestavbu jej ekonomickej, sociálnej, politickej i duchovnej sféry. Usiluje sa o novú kvalitu v zjednotení vedy a práce, v zospoločenšení produktívnych síl a produktívnych vzťahov, v zjednotení práce a mnohotvárných foriem socialistickeho vlastníctva, socialistickej štátnosti a socialistickej samosprávy ľudu, v zjednotení kognitívnej a hodnotovo-orientačnej, resp. ideologickej stránky spoločenského vedomia, o prestavbu celého systému riadenia spoločenských procesov.

Realizácia prestavby predpokladá rozhodne prekonať procesy stagnácie, odstrániť mechanizmy, ktoré brzdia proces urýchlenia, všestranne rozvinúť demokraciu a socialisticкую samosprávu, zabezpečiť trvalé zvyšovanie úlohy intenzifikačných faktorov v rozvoji socialistickej ekonomiky, energickejšie sa orientovať na vedu a zjednocovanie vedy s praxou, zabezpečiť prednostný rozvoj sociálnej sféry, odstrániť deformácie socialistickej morálky a dôsledne uplatniť zásady sociálnej spravodlivosti, „dôkladne obnoviť všetky stránky života krajiny, dať socializmu najmodernejšie formy spoločenskej organizácie a maximálne využiť humanistický charakter nášho zriadenia vo všetkých jeho rozhodujúcich aspektoch — hospodárskom, sociálno-politickom i mravnom“ (4, s. 3).

Z filozoficko-metodologického hľadiska ide o náročný proces prechodu od klasicky kauzálneho chápania sociálnej dynamiky k jej hlbšiemu pochopeniu na princípoch samopríčinnosti, vzájomného pôsobenia a dialektického protirečenia. To všetko si vyžaduje prejsť od pred-dialektického myslenia k dialektickému, od plechanovského chápania dialektiky k jej dôsledne marxovskému a leninskému pochopeniu. Osvo-

jiť si nový spôsob myslenia znamená osvojiť si a rozvíjať ozajstné dialektické myslenie ako základ revolučne praktického konania ľudí.

V predvečer hlbokoj spoločenskej prestavby, ktorá sa stáva realitou v ZSSR a ku ktorej pristupujeme aj u nás [6, s. 2], by teda malo byť posledným slovom spoločenských vied: Buď-alebo. Buď sa nám podarí previesť socializmus na vyššiu kvalitu jeho intenzívneho rozvoja, alebo nám hrozí chronické zaostávanie — so všetkými dôsledkami, ktoré z toho vyplývajú pre riešenie kľúčovej otázky súčasnej epochy, otázky kto z koho v boji medzi socializmom a kapitalizmom. Takto neúprosne sa dnes formuluje otázka.

*

Rozvíjajúca sa spoločenská prestavba kladie „zodpovedné sociálne požiadavky na celý systém spoločenských vied“ [5, s. 1]. Hlboké kvalitatívne, revolučné zmeny, ktoré prebiehajú v spoločnosti, si vyžadujú hlbokú *prestavbu spoločenských vied*. Celý systém spoločenských vied treba uviesť do súladu so zmeneným miestom a funkciou spoločenských vied v súčasnom systéme vedeckého poznania a spoločenskej praxe.

Prestavba spoločenských vied vyžaduje predovšetkým „rozhodný obrat celého frontu spoločenských vied k praxi“ [5, s. 7]. To, pravda, neznamená, že by sa mali odteraz jednotlivé spoločenské vedy vzdať sledovania vnútornej logiky svojho predmetu a splynúť v akejsi nediferencovanej aplikovanej „vede“ o socializme. Od filozofie, napríklad, nemožno chcieť, aby sa vzdala analýzy pojmov, rovnako ako od historických vied nemožno očakávať, že sa prestanú zaoberať minulosťou. Práve naopak. V prípade filozofie je to menovite analýza princípov, kategórií, zákonov a metód vedeckého poznania a zamýšľaného pretvárania reality, ktorou tak výrazne vplýva na rozvoj ostatných vied a spoločenskej praxe. Historické vedy sa práve analýzou minulosti stávajú významnou bankou dát, v rámci ktorej sa akumuluje dejinná skúsenosť ľudstva z hľadiska riešenia rozličných typov životných problémov. Historické vedy sú vlastne prvou spoločenskou vedou, v ktorej sa fakticky realizoval komplexný výskum spoločenského organizmu. Môžu teda slúžiť ako vzor pri formovaní komplexného výskumu socialistickej spoločnosti.

Každá zo spoločenských vied môže svojim špecifickým spôsobom prispieť k riešeniu naliehavých problémov socialistickej prestavby. Každá z nich by mala práve rozvíjaním logiky vlastného predmetu účinnejšie prispievať k posilňovaniu integratívnej funkcie vedy ako teoretického základu riadenia spoločenských procesov. Spoločenská prestavba je mnohorozmerný, mnohotvárnny proces a vyžaduje syntetizáciu diferencovaných prístupov a pohľadov. Prestavba spoločenských vied ako predpoklad a súčasť spoločenskej prestavby nespočíva v oslabovaní ich teoretickej činnosti, ale v prehĺbovaní ich teoretickej práce a v „upevňovaní spojenia medzi teóriou a praxou“, lebo práve teoretická činnosť je „najdôležitejším nástrojom prestavby“ [5, s. 1].

Prestavba spoločenských vied si však vyžaduje aj práve taký rozhodný obrat praxe k spoločenským vedám. A to predpokladá také uvedenie si úlohy a významu spoločenských vied, ktoré povedie k zásadným praktickým opatreniam pri formovaní spoločenskej objednávky, vytipovaní problémov a nosných smerov vedeckovýskumnej činnosti, pri zabezpečovaní kádrového, materiálno-technického, informačného a organizačného potenciálu spoločenskovedného výskumu, materiálneho a morálneho stimulovania pracovníkov v oblasti spoločenských vied. Bez takýchto opatrení by sa slová o prestavbe spoločenských vied rozchádzali s činmi. Predpokladá to zároveň, aby si všetci pracovníci, zodpovední za riešenie prakticko-politických otázok prestavby osvojili dosiahnuté výsledky spoločenskovedného výskumu a vedeli ich dôsledne uplatňovať v praxi. Praktik, ktorý sa napríklad doteraz pozerá na dialektické protirečenie len ako na akúsi „poruchu“ systému, ktorej sa musíme čo najskôr „zbaviť“, nepozná elementárne zásady dialektického myslenia, nenaučil sa „myslieť po novom“.

Prestavba spoločenských vied si napokon vyžaduje aj „viacero podstatných zmien“ vo vzťahu prírodných, technických a spoločenských vied (5, s. 7). Dnes už nejde len o proces formovania jednotného, vnútorne diferencovaného frontu spoločenských vied samých, ale aj o proces zapájania prírodných, spoločenských a technických vied do spoločnej, jednotnej, všeobecnej práce, ktorej výsledky by poskytovali decíznej sfére dostatočné informácie o osobitostiach terajšieho vývinového štádia socializmu v jednotlivých etapách jeho premeny na kvalitatívne vyšší stav. Spoločenské vedy sú svojou povahou predurčené k tomu, aby v tejto formujúcej sa jednotnej vede o človeku a jeho svete, o spoločnosti a jej prírodnom prostredí, zohrali dominantnú úlohu, a to nielen z hľadiska obsahu, ale aj z hľadiska metódy a metodológie. Spoločenské vedy sa môžu učiť od prírodných vied matematickej presnosti; prírodné vedy sa však môžu učiť od spoločenských vied ako adekvátne vyjadriť vývinový proces. Spolu s procesom utvárania jednotnej vedy o človeku sa formuje aj jednotná, vnútorne diferencovaná metodológia prírodných a spoločenských vied.

*

Nevyhnutnou podmienkou zvyšovania teoretickej úrovne spoločenskovedného výskumu a zefektívňovania praktického prínosu jeho výsledkov je rozpracúvanie a hlboké osvojovanie si *marxisticko-leninskej metodológie spoločenských vied*. Metodológia spoločenských vied je veda o princípoch, normách, kategóriách, zákonoch a metódach spoločenskovedného poznania a mysleného pretvárania spoločenskej reality. Jej vnútorným filozoficko-teoretickým „jadrom“ je logika (v širšom zmysle) spoločenských vied, ktorú utvára rozlíšená jednota formálnologickej analýzy jazyka vedy, dialektiky ako logiky a teórie vedeckého poznania

a historického materializmu ako filozofickej teórie a metódy spoločenských vied. Toto filozoficko-teoretické „jadro“ metodológie spoločenských vied sa rozvíja prostredníctvom základných súčastí marxizmu-leninizmu v účinnej spolupráci filozofie a všetkých špeciálnych vied o spoločnosti.

Marxisticko-leninská koncepcia metodológie spoločenských vied je obsiahnutá v diele klasikov marxizmu-leninizmu a našla svoj výraz aj v základných dokumentoch komunistických strán. XXVII. zjazd KSSZ bude nesporne výrazným medzníkom v procese jej formovania a vývinu. Niektoré jej čiastkové momenty už boli rozpracované vo filozofii a špeciálnych vedách. Metodológiu spoločenských vied sa však doteraz nepodarilo systematiky spracovať v ucelenom výklade. Jej formovanie neprebíha bez ťažkostí. Vyvíja sa zložitou cestou, ktorá obsahuje rad kvalitatívnych zlomov a na každom z nich treba vyriešiť neľahké úlohy kľúčového charakteru.

1. Niektorí autori ešte nedávno usudzovali, že metodológiu spoločenských vied možno bezprostredne stotožniť s metodologickou funkciou historického materializmu. V praxi viedol taký názor k sebauspokojeniu: metodológiu spoločenských vied už máme hotovú a netreba sa starať o jej výstavbu. Toto sebauspokojenie podstatne pribrzdilo nielen sám proces formovania filozoficko-teoretických základov marxistickej metodológie spoločenských vied, ale aj proces hlbšieho osvojovania si a rozpracúvania špeciálne všeobecnovedných metód (metód matematického a kybernetického modelovania, metód systémovej analýzy, empirických výskumov atď.). Špeciálne všeobecnovedné metódy sa často rozvíjali na inej filozofickej platforme. Spolu s preberaním cudzej terminológie sa potom začal niekedy preberať aj cudzí filozofický obsah.

V súčasnom období začína prevládať názor, že metodológiu spoločenských vied treba formovať ako diferencovanú jednotu všeobecného, zvláštneho a jednotlivého, ako rozlíšenú totožnosť troch do seba navzájom prechádzajúcich metodologických rovín: filozofickej, špeciálne všeobecnovednej a špeciálnovednej. Vedeckú metodológiu spoločenskovedného poznania nemožno budovať inak, ako na základe historickomaterialistického chápania človeka a spoločnosti. Predmarxovské a súčasné nemarxistické chápanie človeka ako čírej totožnosti tela a ducha, ako púhej zmyslovo-nadzmyslovej bytosti vedie k neriešiteľným antinómiám: upadá do antinómie ontologického a metodologického naturalizmu a antinaturalizmu, holizmu a individualizmu, utápa sa v dichotómii kauzálne mechanickej a teleologickej explanácie, stavia proti sebe vysvetlenie a chápanie, poznanie a hodnotenie, smeruje ku kontrapozícii tzv. galileovskej a aristotelovskej tradície vo filozofii a metodológii vied. Sama výstavba metodológie spoločenských vied však zďaleka nie je iba záležitosťou filozofov. Významnú úlohu v procese jej formovania už má a bude mať oblasť špeciálnych vied všeobecnovedného dosahu (matematika, štatistika, kybernetika, synergetika, teória systémov, sociológia, semiotika, so-

ciálna psychológia a i.). Jej výstavba sa nezaobíde bez účinnej spolupráce špeciálnych vied. V súčasnosti ešte jestvuje medzi jednotlivými rovinami metodológie značná vzdialenosť. Filozofická rovina je príliš všeobecná a všeobecnovedná rovina málo filozofická. Preto aj medzi ich reprezentantmi pretrvávajú vzťahy vzájomnej nedôvery. Túto vzdialenosť však treba spoločným úsilím preklenúť.

2. Hlavným článkom v procese výstavby metodológie spoločenských vied je zrejme formovanie teórie spoločenskovedného zákona. Iba na báze takej teórie možno rozpracovať účinné metódy výstavby spoločenskovedných explanačných a predikčných teórií. Iba na jej základe je tiež možné teoreticky vyriešiť celý rad takých praktických problémov, ako je otázka tzv. mechanizmu pôsobenia a využívania [ovládania] spoločenských zákonov, alebo otázka zjednotenia objektívnych podmienok a subjektívneho faktora ľudskej činnosti.

Existujú pokusy vybudovať metodológiu spoločenských vied na princípe tzv. faktuálneho zákona. V rámci nich bol skonštruovaný subsumčný Popperov-Hempelov explanačný model. Ukázalo sa však, že tento model je pre spoločenskovednú oblasť príliš zjednodušujúci. Nedá sa ním vyjadriť proces idealizácie. Jeho absolutizácia viedla k popieraniu existencie vývinového [historického] zákona.

Existujú pokusy vybudovať metodológiu spoločenských vied na princípe idealizovaného zákona. V rámci nich bol vypracovaný poznanský model explanácie stupňovitou konkretizáciou idealizovaného zákona. Pomocou daného modelu možno do istej miery vysvetliť proces modifikácie všeobecného zákona. Nedá sa ním však vysvetliť proces vzniku, fungovania a transformácie spoločenských organických systémov, ani proces transformácie spoločenského systému na jeho vyššiu vývinovú kvalitu.

Existuje napokon pokus o výstavbu metodológie spoločenských vied na princípe imanentného zákona celostných systémov vzájomného pôsobenia. V rámci neho bola explikovaná Marxova metóda postupu od abstraktného ku konkrétnemu, v ktorej sú reinterpretované predchádzajúce explanačné modely len ako jej posledné kroky. Na základe takejto metódy výstavby explanačných teórií už možno vysvetliť proces rozšírenej reprodukcie základných podmienok existencie spoločenských organických systémov, a teda aj proces ich vzniku, fungovania, vývinu a transformácie. Možno povedať, že až táto tretia iniciatíva reprezentuje vlastné špecifikum marxisticko-leninskej metodológie spoločenských vied.

3. Nevyhnutným predpokladom a súčasťou výstavby metodológie spoločenských vied je formovanie teórie sociálneho poznania. Teóriu sociálneho poznania zrejme nemožno vybudovať inak ako na báze materialistickej dialektiky a historického materializmu. Aby sa mohla sformovať, je nevyhnutné vypracovať živý, celostný systém princípov, zákonov, kategórií a metód materialistickej dialektiky, čiže rozvinúť

dialektiku ako logiku a teóriu poznania. Ide o úlohu, ktorú vytýčil svojho času V. I. Lenin, a ktorá doposiaľ nie je uspokojivo vyriešená. Práve tak nevyhnutné je vypracovať systém princípov, zákonov, kategórií a metód historického materializmu. Ani táto úloha však zatiaľ — napriek rozsiahlej diskusii — nie je uspokojivo vyriešená. Takisto je nevyhnutné zjednotiť teóriu odrazu s teóriou činnosti. Iba také zjednotenie umožňuje pochopiť, že poznanie sa vyvíja v pulzujúcich reprodukčných cykloch, ktoré na úrovni vedeckého poznania prechádzajú fázou empirickej, teoretickej a prakticko-duchovnej činnosti, a ktoré zložitým spôsobom nadväzujú na reprodukčné cykly praxe. Teóriu sociálneho poznania možno budovať len na báze takej filozofie, ktorá je sama vnútornou zložkou vedy a podlieha kritériám vedeckej práce. Nemožno ju budovať na takých filozofických koncepciách, ktoré sa rozvíjajú za hranicami vedy, kdesi medzi vedou a náboženstvom.

Pred gnozeológiou a metodológiou spoločenských vied vzniká naliehavá úloha preskúmať, ktoré kategórie a metódy hrajú rozhodujúcu úlohu v jednotlivých fázach vývinového cyklu spoločenskovedného poznania, t. j. na úrovni empirickej, teoretickej a prakticko-duchovnej činnosti. Pritom spravidla nejde o jednoduché záležitosti. Niektoré spoločenské vedy ešte výrazne neprekročili úroveň empirického poznania; veľa nejasností vzniká okolo otázok povahy spoločenskovedných teórií; mnohé spoločenské vedy si ešte nedostatočne uvedomili svoj projektívny programátorský, duchovne praktický, praxeologický význam.

V praxi nášho spoločenskovedného poznania sa udomácnila chybná predstava, že vedecké poznanie smeruje vždy len od javu k podstate. V skutočnosti však daný postup, redukcia javovej formy vecí na podstatu (prvého až n-tého stupňa) a „bunku“ je len prvým krokom na ceste ozajstného vedeckého poznania. Na tento prvý krok musí podľa Marxa i Lenina nadviazať druhý krok — zložitý proces formotvornej činnosti, v ktorom sa postupne, cez množstvo sprostredujúcich článkov, vyvíja teoretický obraz vnútorne rozlíšenej podstaty a mnohotvárne formy jej prejavu. Bez tohto druhého kroku nemôže byť náš teoretický obraz predmetu úplný, lebo až modifikovaná teória sa stáva pravdivou a až modifikovaná teória sa môže účinne uplatňovať v spoločenskej praxi. Nepochopenie tejto skutočnosti bolo jednou z gnozeologických príčin narastania diskrepancie medzi spoločenskými vedami a spoločenskou praxou.

Z hľadiska riešenia úlohy upevňovania jednoty teórie a praxe si treba zvlášť dobre uvedomiť úlohu, ktorú má fáza prakticko-duchovnej činnosti vo vývinovom cykle vedeckého poznania. Ide práve o tú fázu v cykle vedeckého poznania, v ktorej sa teória mení na návod na praktickú činnosť. S. M. Gorbačov iste nie náhodou postavil otázku, či sme si vždy vedomí toho, že „spojenie teórie a praxe je spojenie dialektické“ (5, s. 7).

Prax je konkrétnejšia ako teória (ako si uvedomoval už G. W. F.

Hegel). Pri postupe od teórie k praxi sa teda aj naše poznanie musí vyvíjať od abstraktného ku konkrétnemu. V teórii pracujeme s idealizovaným objektom a s ideálne stredným typom objektu, zatiaľ čo v praxi narábame so skutočným, materiálnym, zmyslovo-konkrétnym objektom. V teórii napríklad pracujeme s ideálnym typom súhrnného robotníka; kým v praxi máme do činenia so skutočným robotníkom, ktorý zďaleka nie vždy vyjadruje svoj vlastný všeobecný typ. Teoretické, ideálne objekty nemožno bezprostredne aplikovať na skutočné, zmyslovo-konkrétne objekty, s ktorými narábame vo svojej praktickej činnosti. Nerešpektovanie tejto skutočnosti, typické pre naivný realizmus, vedie k závažným chybám dvojakého charakteru: na jednej strane sa materiálnym objektom začínajú pripisovať vlastnosti teoretických objektov, čo zákonite vedie k idealizácii skutočnosti; na druhej strane sa zasa tam, kde sa materiálny objekt nechce zmestiť do svojho ideálneho typu, začínajú hľadať chyby v teórii. Revolučná teória, ktorá triezvo konštatuje objektívnu situáciu, sa začína prispôsobovať každému dočasnému regresu revolúcie, následkom čoho sa odhadzujú „revolučné ilúzie“ a upadá do „reálnej“ úzkoprstosti. Pred takým prístupom k veci dôrazne varoval už V. I. Lenin (3, s. 452).

Vzniká teda úloha rozpracovať dialektiku nielen ako logicko-historickú metódu výstavby explanačných teórií, ale aj ako metódu prakticko-duchovnej a revolučne praktickej činnosti, ako metódu praktického usudzovania, chápania, prognózovania a plánovania, ako metódu využívania a ovládania prírodných a spoločenských zákonov. Ani to nie je ľahká úloha, najmä v situácii, keď ešte pretrváva tradícia, v ktorej sa dialektika chápe len ako akási neurčitá všeobecná metóda, alebo sa redukuje len na jednu zo svojich metód, ktorá sa vyhlasuje za jedine možnú a jedine správnu metódu vôbec.

4. Formovanie teórie sociálneho poznania je nevyhnutným, ale nie je dostatočným predpokladom výstavby metodológie spoločenských vied. Metodológia spoločenských vied znútra prekračuje jej hranice do širšej výskumnej oblasti, v ktorej sa pozornosť koncentruje na analýzu princípov, noriem a metód vedeckej práce, a to nielen na úrovni filozofie, ale aj na úrovni všeobecnovednej a špeciálnovednej. Tento trend vo vývine metodológie spoločenských vied sa presadzuje najmä pri riešení úloh komplexného, interdisciplinárneho charakteru.

Rozvíjajúca sa prestavba spoločnosti kladie mimoriadne nároky už nielen na jednotlivé spoločenské vedy, napríklad politickú ekonómiu, alebo na istý súhrn spoločenských vied, napríklad na všetky súčasti marxizmu-leninizmu. Predpokladá utváranie jednotného frontu spoločenských vied (a vôbec všetkých vied o spoločnosti), zacieleného na riešenie komplexných problémov spoločenskej výstavby a dokonca aj na komplexný výskum socialistickej spoločnosti ako celku. V súvislosti s tým sa rozpracúva aj metodológia interdisciplinárneho výskumu prob-

lémov komplexného charakteru a začína sa stavať otázka o metodológii komplexného výskumu socialistickej spoločnosti ako takej.

• Vypracovanie takej metodológie predpokladá teoreticky zvládnuť problém sociálnej dynamiky. Kľúčovou otázkou tohto problému je dialektika vzájomných väzieb medzi vedecko-technickým, ekonomickým, sociálnym, politickým a duchovným rozvojom socialistickej spoločnosti. Ukazuje sa totiž (upozorňoval na to už K. Marx v *Kapitáli*), že vzájomné väzby medzi základnými komponentmi celospoločenskej reprodukcie nemajú klasicky kauzálny charakter (nemožno ich vysvetliť na podklade tzv. pôsobiacej, mechanickej, alebo tzv. účelovej príčiny). Určujúca a určovaná stránka sa tu nerozdvojujú na dichotomicky oddelené predmety, ale na protikladné stránky jedného a toho istého predmetu. Podobne ako výroba v sebe bezprostredne obsahuje moment spotreby a spotreba — moment výroby, tak aj každá zo základných spoločenských sfér (sociálno-ekonomická, sociálno-politická, duchovne kultúrna) v sebe bezprostredne obsahuje moment všetkých ostatných. Fungovanie, intenzifikácia, vývin každej z nich sa sprostredkuje fungovaním, intenzifikáciou a vývinom všetkých ostatných. Každá z nich prebieha ako relatívne samostatný reprodukčný cyklus a spolu sa zjednocujú v celospoločenskej reprodukcii.

• V reprodukčných procesoch sa príčiny stávajú účinkami a účinky príčinami. Príčina a účinok si tu ustavične vzájomne vymieňajú svoje miesto. Základné podmienky, ktoré boli predpokladom vzniku socialistickeho systému (súhrn zospoločenšených produktívnych síl a produktívnych vzťahov) sa jeho vnútorným vzájomným pôsobením reprodujú ako jeho vlastný výsledok. Iba tak sa socializmus môže pohybovať a vyvíjať na svojom vlastnom základe. Sociálna dynamika (organika) je teda vo svojom základe procesom samodeterminácie, samopríčinnosti, sebapodmieňovania, sebareprodukcie. Spoločenský vývin ako celok v sebe zjednocuje moment samodeterminácie a determinácie iným. Aj jeho determinácia má dialekticky protirečivý charakter.

• V rámci súhrnnej prognózy prebieha významný pokus o zjednotenie analyticko-prognostického výskumu vedecko-technického, ekonomického a sociálneho rozvoja v jednotnej syntetickej koncepcii. Už teraz však, keď sa ešte nepodarilo uspokojivo vyriešiť otázku syntetizácie jednotlivých komponentov súhrnnej prognózy, ukazuje sa potreba prejsť k širšej koncepcii zjednotenia, ktorá by okrem výskumu vedecko-technického, ekonomického a sociálneho rozvoja do seba organicky začlenila aj výskum rozvoja politickej a duchovnej sféry. Prestavbu hospodárskeho mechanizmu napríklad nemožno uskutočniť bez prevodu celého politického systému na vyššiu kvalitu alebo bez psychického prezbrojenia subjektívneho a ľudského činiteľa. Na tieto skutočnosti veľmi výrazne upozornili aj tvorivé diskusie počas prác na expertíze *Súčasný stav spoločnosti v SSR a perspektívy jej rozvoja* (1984—1985). To všetko ukazuje na potrebu koncepčného, obsahového, metodického, ale aj inštitucio-

nálneho riešenia otázky komplexného výskumu socialistickej spoločnosti, ktorý by pokrýval všetky základné oblasti spoločenského rozvoja a v ktorom by každá zo spoločenských vied mala presne vymedzené miesto a úlohu. Formovanie takej koncepcie je nevyhnutné aj pre skvalitnenie prípravy Štátneho plánu základného výskumu a pre jeho organické prepojenie s analýzou súčasného stavu socialistickej spoločnosti a súhrnnou prognózou jej vývinu.

*

Na záver iba stručná konštatácia toho, čo sa doteraz podarilo z uvedeného programu výstavby metodológie spoločenských vecí realizovať v podmienkach SSR. Naši vedci prispeli pozitívne k prepracovaniu teórie spoločenskovedného zákona, k vypracovaniu systému kategórií a metód materialistickej dialektiky, k výstavbe marxistickej teórie poznania, k rozpracovaniu niektorých všeobecnovedných metód, k vypracovaniu niektorých metód súhrnnej prognózy, najmä prognózy ekonomického a vedeckého rozvoja, získali prvé skúsenosti z pokusu o relatívne komplexný výskum socialistickej spoločnosti. Kto sa do veci rozumie, vie, že to nie je málo. Napriek tomu však treba povedať, že sme ešte len na samom začiatku, že sme urobili síce nevyhnutné, ale iba predbežné kroky k vlastnej výstavbe celostného systému marxisticko-leninskej metodológie spoločenských vied.

LITERATÚRA

1. MARX, K. — ENGELS, F.: Vybrané spisy v piatich zväzkoch. Zv. I. Bratislava 1977.
2. LENIN, V. I.: Spisy. Zv. 29. Bratislava 1953—1972.
3. LENIN, V. I.: Zbrané spisy. Zv. 14. Bratislava 1982.
4. GORBAČOV, M. S.: O prestavbe a kádrovej politike strany. In: Pravda 28. I. 1987.
5. GORBAČOV, M. S.: Teoretická činnosť — nástroj prestavby. In: Pravda 2. X. 1986.
6. JAKEŠ, M.: Nevyhnutnosť zmeny prístupu k úlohám. In: Pravda 29. I. 1987.
7. LIGAČOV, J.: Tvorivo objasňovať nové javy v spoločnosti. In: Pravda 3. X. 1986.
8. ŠTROUGAL, L.: Naliehavá potreba novej kvality sociálno-ekonomického rastu. In: Pravda 29. I. 1987.

---

¹ Stať je rozšírenou verziou referátu predneseného na konferencii *Spoločenské vedy a spoločenská prestavba*, organizovanej ÚML ÚV KSS 4.—5. novembra 1986 v Častej.

ЗАДАЧИ МЕТОДОЛОГИИ ОБЩЕСТВЕННЫХ НАУК В ОБЩЕСТВЕННОЙ ПЕРЕСТРОЙКЕ

Вацлав Черник

В статье характеризуется общественная перестройка, на которую ориентируется стратегия ускорения социально-экономического развития социалистических стран и вытекающая отсюда перестройка общественных наук (поворот общественных наук к практике, поворот практики к общественным наукам, коренные изменения в соотношении естественных, общественных и технических наук). В статье намечается программа построения марксистско-ленинской методологии общественных наук. Ключевыми моментами этой программы являются разработка теории общественно-научного закона (фактуального, идеализированного и имманентного), разработка теории социального познания (эмпирической, теоретической и практикеско-духовной деятельности), органическая связь философской, общенаучной и специальнаучной плоскостей методологии, разработка методов междисциплинарного исследования комплексных проблем и формирование методологии комплексного исследования социалистического общества. В статье показывается, что по данной программе удалось реализовать в условиях ССР.

DIE AUFGABEN DER METHODOLOGIE DER GESELLSCHAFTSWISSENSCHAFTEN BEIM UMBAU DER GESELLSCHAFT

Václav Černík

Im Aufsatz wird der Umbau der Gesellschaft auf den die Strategie der Beschleunigung der sozial-ökonomischen Entwicklung der sozialistischen Länder orientiert ist, als auch der durch sie notwendig gemachte Umbau der Gesellschaftswissenschaften (Wendung der Gesellschaftswissenschaften zur Praxis, Wendung der Praxis zu den Gesellschaftswissenschaften, wesentlichen Änderungen im Verhältnis der Natur-, Gesellschafts- und technischen Wissenschaften) charakterisiert. In ihm wird das Aufbauprogramm der marxistisch-leninistischen Methodologie der Gesellschaftswissenschaften skizziert. Schlüsselmomente dieses Programms sind: die Ausarbeitung der Theorie des gesellschaftswissenschaftlichen (Fakten-, idealisierten und immanenten) Gesetzes, der Theorie der sozialen Erkenntnis (der empirischen, theoretischen und praktisch-geistigen Tätigkeit), die organische Verzahnung der philosophischen, allgemeinwissenschaftlichen und spezialwissenschaftlichen Ebene der Methodologie, die Ausarbeitung von Methoden interdisziplinärer Erforschung komplexer Probleme und Formung der Methodologie komplexer Erforschung der sozialistischen Gesellschaft.

Es wird gezeigt, was aus dem gegebenen Programm in den Bedingungen der SSR zu realisieren gelang.